

Л. В. Іванченкова,
к. е. н., доцент, кафедра обліку і аудиту, Одеська національна академія харчових технологій

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.6.9

ФІНАНСОВО-АНАЛІТИЧНІ ІНСТРУМЕНТИ В УПРАВЛІННІ ПРОЦЕСАМИ ВИРОБНИЦТВА Й РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОДУКЦІЇ ХАРЧОВИХ ПІДПРИЄМСТВ

L. Ivanchenkova,
Candidate of Sciences (Economics), assistant professor, department accounting and audit,
Odessa national academy of food technologies

FINANCIAL AND ANALYTICAL TOOLS IN MANAGING PROCESSES OF PRODUCTION
AND REALIZATION OF FOOD PRODUCTS PRODUCTION

У статті розглянуто основні принципи і завдання фінансово-аналітичних інструментів в управлінні процесами виробництва й реалізації харчової продукції. Доведено, що при аналізі фінансового стану насамперед визначається забезпеченість власними оборотними коштами. Варто мати на увазі, що при визначенні дійсної забезпеченості власними оборотними коштами харчових об'єднань (підприємств) необхідно в балансові дані внести ряд уточнень, викликаних змінами в стані оборотних коштів після складання звіту. До таких змін відносяться: перерахунок по даних звіту платежів із прибутку виходячи з фактичного одержання прибутку і його розподілу; суми недовнесків або переплати по платежах із прибутку в бюджет; зміни відрахувань у фонди економічного стимулювання та ін. Якщо при аналізі стану власних оборотних коштів буде виявлений їх недолік, необхідно з'ясувати причини його виникнення.

The basic principles and tasks of financial and analytical tools in the management of processes of production and sale of food products are considered. It is proved that the analysis of the financial state primarily determines the availability of own working capital. It should be borne in mind that in determining the actual availability of own working capital of food associations (enterprises) it is necessary to make a number of clarifications in the balance sheet data due to changes in the state of working capital after the report is drawn up. Such changes include: recalculation of data from the report of payments from profit based on actual receipt of profit and its distribution; short-term or overpayment payments from profit to the budget; changes in deductions in funds of economic stimulation, etc. If the analysis of the state of their working capital will be identified their lack, it is necessary to find out the reasons for its occurrence.

Disadvantages lead to arrears on payments to the budget, overdue debts on bank loans and supplier accounts, so they should be analyzed based on the data of the balance sheet and the corresponding

appendices to it in order to eliminate the negative phenomena in the economic and financial activities of food associations (enterprises).

In analyzing the financial state, the security of own working capital is determined first of all. It should be borne in mind that in determining the actual availability of own working capital of food associations (enterprises) it is necessary to make a number of clarifications in the balance sheet data due to changes in the state of working capital after the report is drawn up. Such changes include: recalculation of data from the report of payments from profit based on actual receipt of profit and its distribution; short-term or overpayment payments from profit to the budget; changes in deductions in funds of economic stimulation, etc. If the analysis of the state of their working capital will be identified their lack, it is necessary to find out the reasons for its occurrence.

The stability of the financial state of food associations (enterprises) is largely dependent on the use of short-term bank loans in circulation. Here it is necessary to establish whether the company has fully used the possibilities for obtaining a loan. Are loans secured and their timely repayment possible.

*Ключові слова: підсистеми, моніторинг, управління, продовольчі товари, харчові підприємства.
Key words: subsystems, monitoring, management, food products, food enterprises.*

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Стан товарного ринку в Україні, на якому діють суб'єкти харчової галузі, суттєво відрізняється від економічно розвинених країн. Розвиненим ринковим відносинам притаманні переважаючий вплив попиту з швидкою реакцією на нього, пріоритет приватної власності, розвинена ринкова інфраструктура, дієвість та усталеність законодавства, фінансова стабільність, доступність засобів виробництва, традиції використання договірних відносин, інформаційна відкритість, мінімальна криміналізація.

Динамічний розвиток харчової галузі сприяє загальноекономічному росту. Однак його активність стримується фінансовими бар'єрами. Основним джерелом інвестицій всі ще залишаються власні фінансові ресурси підприємств та кредити банків.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Методичною і теоретичною основою дослідження контролю фінансово-економічної діяльності харчових підприємств стали наукові праці: Н. Брюховецької, О. Вартанова, Н. Дмитрієвої, О. Гетьман, Н. Євдокимової, Т. Загорної, Л. Лігоненко, Т. Костенко, Л. Крепкого, І. Кривов'язюка, В. Раппопорта; діагностиці фінансового стану — Т. Берднікової, О. Виборової, Л. Костирко, О. Мороза, А. Теребуха; управлінню фінансово-господарською діяльністю — І. Бланка, О. Гавриша,

П. Круша, В. Савчука, А. Сігайова, Д. Стеценка, А. Шегди. Проте у працях зазначених авторів не в повній мірі розкрито проблеми використання фінансово-аналітичних інструментів в управлінні процесами виробництва й реалізації продукції харчових підприємств, а тому дані питання потребують подальшої розробки та систематизації.

МЕТА СТАТТІ

Метою дослідження є вивчення особливостей принципів, завдання фінансово-аналітичних інструментів в управлінні процесами виробництва й реалізації харчової продукції.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

На фінансовий стан харчового об'єднання (підприємства) великий вплив має виконання програм інноваційного розвитку, запровадження в дію виробничих потужностей, скорочення витрат сировини, матеріалів, палива, електроенергії тощо. Використання нової техніки й виробничих потужностей сприяє росту продуктивності праці, зниженню собівартості продукції, нарощування прибутку.

Забезпечення рентабельної роботи харчового об'єднання (підприємства) залежить від ряду причин:

— виробничих (виконання планів (програм) виробництва й реалізації продукції, ритмічність випуску продукції, ефективне використання основних виробничих

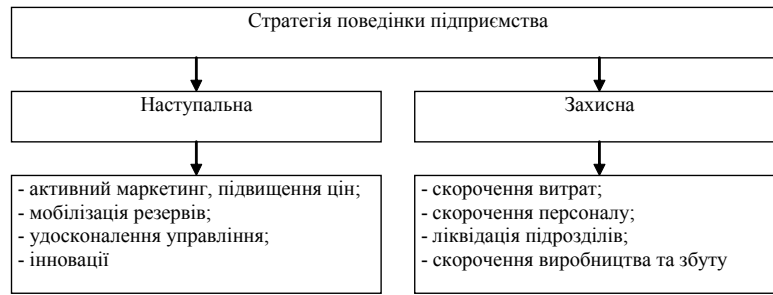

Рис. 1. Базові варіанти стратегії поведінки підприємства в умовах нестабільного середовища

фондів, досягнення заданого рівня продуктивності праці, зниження собівартості продукції);

- постачальницько-збутових;
- загальногосподарських (цільове використання коштів, результати діяльності підсобних, допоміжних підприємств й т.д.);
- фінансових (обґрунтований рівень цін на реалізовану продукцію, своєчасність здійснення розрахунків, дотримання покупцями платіжної дисципліни й ін.).

Важливим фактором, що характеризує фінансовий стан харчового об'єднання (підприємства), є стан оборотних коштів. Підвищення ефективності їх використання є одним з головних завдань фінансових служб об'єднання (підприємства). Воно вирішується в процесі управління оборотними коштами, включаючи їх нормування, планування джерел формування оборотних коштів і здійснення контролю за їх використанням.

Порушення цільового принципу використання оборотних коштів призводить до їх іммобілізації, погіршує фінансовий стан підприємств. Іммобілізація оборотних коштів може виникнути: при відволіканні оборотних коштів у наднормативні запаси товарно-матеріальних цінностей, не прокредитовані банком, у товари відвантажені, не оплачені в строк покупцями й товари, що перебувають на відповідальному зберіганні, у витрати, не покриті коштами спеціальних фондів і цільового фінансування; при різних перевитратах і втратах, викликаних безгосподарністю; при перевищенні витрат на проведення капітального ремонту над джерелами коштів, призначених на ці цілі, й т.д.

Фінансові служби повинні встановити, коли виникла іммобілізація по всіх видах оборотних коштів, з яких причин і із чієї вини, вжити заходів, що забезпечують вивільнення відвернутих на позапланові цілі оборотних коштів, й попереджувати подібні явища в майбутньому.

Фінансовий стан харчового об'єднання (підприємства) залежить також від оборотності оборотних коштів. Використання оборотних коштів не за призначенням, зокрема нагромадження наднормативних несезонних запасів товарно-матеріальних цінностей, сповільнює оборотність оборотних коштів, призводить до порушення стабільності фінансового стану об'єднання (підприємства).

Важливим завданням фінансових служб є розробка заходів щодо прискорення оборотності оборотних коштів, що функціонують у виробничих запасах, незавершеному виробництві й готовій продукції. Більш ефективне використання виробничих запасів можливе в результаті вдосконалення діючої системи матеріально-

технічного постачання; ощадливої витрати сировини й матеріалів, покупних напівфабрикатів, малоцінних і швидкозношуваних предметів, тари; розробки науково обґрунтованих норм і нормативів обігових коштів; виявлення непотрібних матеріальних цінностей і вживання заходів до їх реалізації й ін.

Поліпшення використання оборотних коштів, що перебувають у незавершеному виробництві, може бути забезпечене за рахунок прискорення процесу виготовлення продукції, зниження її собівартості, виявлення витрат у незавершеному виробництві по припинених і знятих з виробництва замовленнях на продукцію, некомплектних заділів і запасів напівфабрикатів.

Значні резерви прискорення оборотності оборотних коштів закладені в скороченні залишків готових виробів на складі й у відвантаженні. Для досягнення цього фінансові служби об'єднань (підприємств) повинні брати активну участь у розробці й здійсненні заходів щодо поліпшення нормування оборотних коштів по готовій продукції, рівномірної здачі продукції на склад, поліпшенню організації збуту продукції, впровадженню найбільш доцільних форм розрахунків з покупцями, стягнення простроченої дебіторської заборгованості. Істотне значення для прискорення оборотності оборотних коштів має вдосконалення системи матеріального заохочення.

На фінансовий стан також впливає забезпеченість отриманих позичок товарно-матеріальними цінностями, дотримання цільової спрямованості кредитів.

Цілі будь-якого підприємства практично завжди орієнтовані на досягнення фінансового результату. Це може бути виражено прямо: максимум прибутку (сьогодні або в перспективі), досягнення обумовленого рівня продажів, зайняття заданої частки ринку та інше. Побічно чи опосередковано на фінансові результати впливають такі орієнтири: продуктивність праці менеджерів, культура підприємства, його імідж тощо. Фінансове управління та контроль, або фінансовий менеджмент, є однією з найбільш централізованих спеціальних функцій управління. Практично всі життєво важливі для організації питання — інвестування, оновлення, реконструкція, підготовка персоналу, впровадження інформаційних систем — вирішуються з урахуванням фінансових обмежень та з метою досягнення обумовлених фінансових результатів у перспективі. Тому стратегічне управління, якщо не прямо, то побічно орієнтоване на одержання обумовленої віддачі, вираженої у вартісній (грошовій) формі.

Для багатьох вітчизняних харчових підприємств найважливішим завданням є виживання та фінансове оздоровлення, що часто пов'язано із залученням додаткового капіталу. Основним зведеним документом поліпшення фінансового стану є бізнес-план. У ньому мають бути запропоновані шляхи розв'язання стратегічних завдань:

— обґрунтування стратегії виведення підприємства з кризової ситуації або стану неспроможності;

— визначення ринкових перспектив (обсягів продаж, завойовування обумовлених сегментів ринків та категорій споживачів й, таким чином, очікуваних фінансових результатів);

— визначення джерел та обсягів фінансування намічених заходів, а також термінів та порядку розрахунків з інвесторами.

При цьому керівництво підприємства може дотримуватися різних типів стратегій (рис. 1).

Як показує досвід, масове застосування підприємствами захисних стратегій погіршує загальну кон'юнктуру ринку. Існує прямиий зв'язок між макро- та мікрорівнями економіки. Саме для наступальних дій ефективним є застосування стратегічного управління та планування тощо. Однак антикризове управління з перепективною виходу з такої ситуації може включати комплекс як тактичних, так і стратегічних ходів.

До оперативних заходів можна віднести: мінімізацію збитків, виявлення резервів, залучення спеціалістів (експертів), кадрові переміщення, відстрочку платежів, отримання короткотермінових, можливо комерційних, кредитів, зміцнення дисципліни тощо.

Стратегічне реагування може включати аналіз та оцінку потенціалу програм основної діяльності, доходів та інновацій. Водночас необхідне стратегічне планування розвитку основних складових потенціалу, які відповідають напрямам діяльності підприємства: фінансів, маркетингу, технічного потенціалу (обладнання та технології), менеджменту, інвестиційної політики.

Найважливішим та визначальним розділом стратегічного планування є фінансове планування. В умовах трансформації організаційних форм, інтеграції підприємств, особливо важливим планування структури капіталу, а саме: співвідношення між власним та позиковим капіталом. Для акціонерних товариств як розповсюдженій формі господарювання структура капіталу може відбивати співвідношення первинного (статутного) капіталу засновників та акціонерного капіталу, залученого за рахунок емісії акцій. Цей фінансовий важіль управління слід використовувати відповідно до загальної ситуації. Як високий, так і низький рівень такого співвідношення має свої недоліки.

Для високого рівня співвідношення між "власним" та акціонерним капіталом до потенційних переваг можна віднести:

— "власний" капітал, який протягом часу може включати віднесені до пасивів довгострокові зобов'язання, для умов української економіки може виявитися, по-перше, більш реальним (забезпеченим готівкою), а по-друге (у перспективі) — дешевшим за акціонерний, зважаючи на необхідність виплат по привілейованих акціях та рішення акціонерів на зборах;

— емісії можуть спричинити ослаблення фінансового контролю над корпорацією;

— нарешті, високий рівень "власного" капіталу безпосередньо підвищує ринкову вартість компанії, тоді як акції, зрозуміло, можуть лише символічно поліпшити фінансовий стан.

Деякі дослідники відзначають можливі недоліки високого співвідношення між "власним" та акціонерним капіталом, з яких доцільно звернути увагу на такі:

— високий рівень фінансового ризику, якщо бізнес не виявиться таким прибутковою, як передбачалося;

— можливість розрахунку з акціонерами за додатковий ризик, пов'язаний із залученням капіталу.

Фінансовий важіль — це підвищення рентабельності власного капіталу підприємства за допомогою підвищення частки боргу в загальному обсязі капітальних вкладень. До того ж, це не позначиться на рентабельності власного капіталу, — навпаки, прибуток на акцію може підвищитися.

"Сила фінансового важеля" (СФВ) звичайно виражається у відсотках виходячи із співвідношення:

$$C_{ФВ} = \frac{\Delta ЧП}{\Delta ОД} = \frac{АК}{ОД} = \frac{ОД}{ОД - ВК} \quad (1),$$

де $\Delta ЧП$ — приріст чистого прибутку;

$\Delta ОД$ — приріст операційного доходу від основної діяльності;

АК — акціонерний капітал;

ОД — дохід від основної діяльності;

ВК — виплата відсотків по кредитах.

Показник СФВ може також розраховуватися на основі поняття рентабельності капітальних інвестицій.

$$C_{ФВ} = \frac{ОД}{ОД - ВК} = \frac{ДК * К}{ДК * К - i * K * d} = \frac{ДК * К}{ДК(K - i * d)} = \frac{ДК}{ДК - i * d} \quad (2),$$

де i — відсоткова ставка кредиту;

Б — сума позикових коштів (борг);

К — сума основного та чистого оборотного капіталу;

$d = Б / К$; $l = i \cdot Ч$ $Д = i \cdot Ч$ $К4d$;

ДК — доходність капіталовкладень (або активів), яка дорівнює $ОД / К$;

ОД — операційний дохід, тобто сума виручки від реалізації за відрахуванням витрат виробництва, але до відрахування податків та процентів за кредит.

З точки зору стратегічного менеджменту ефективність управління фінансами харчового підприємства має підкріплюватися системами подвійного управління та стратегічного контролю.

Перша означає, що менеджмент (чи експерти) конструює два плани дій та два бюджети. При цьому цілі, пов'язані з одержанням короткотермінових прибутків, розгортаються в поточні плани, а цілі на перспективу — у плани розвитку. Стратегічний контроль, пов'язаний із значною невизначеністю, потребує підприємницького підходу, інтуїції й не може ґрунтуватися на аналізі конкретних результатів.

Бюджет повинен конкретизуватися з розрахунку визначеної програми. При цьому бюджет та його формування невід'ємно пов'язані із загальною процедурою стратегічного управління:

1. Встановлення довгострокових цілей.
2. Розробка стратегії.

3. Визначення проміжних (підтримуючих) цілей.
4. Розробка проміжних планів.
5. Здійснення аналізу "вартість-ефективність" (або як частковий випадок "витрати-прибуток").
6. Ув'язування із ресурсами, які наявні у розпорядженні.
7. Встановлення цілей основної діяльності.
8. Розробка відповідних планів.
9. Досягнення цілей у визначені строки та відповідно до бюджету.
10. Контроль та зворотний зв'язок.

При програмуванні бюджет залежить від дерева цілей (дерева цілей програми) та наявних ресурсів.

Інформаційною базою для аналізу служать дані фінансового плану, періодичної (місячної й кварталної) звітності, річного балансу (з додатками), матеріали поточного бухгалтерського обліку, дані про наявність коштів на рахунках, прострочену заборгованість, оперативні дані про виконання фінансового плану.

При аналізі виконання плану реалізації насамперед варто звернути увагу на його обґрунтованість, взаємне ув'язування із планами виробництва й відвантаження продукції. Оскільки обсяг реалізованої продукції залежить у першу чергу від виконання плану виробництва, необхідно його проаналізувати, звернувши особливу увагу на виконання плану по асортиментах, комплектності і якості продукції, на ритмічність виробництва, використання трудових ресурсів, основних виробничих фондів, на матеріально-технічне постачання.

Виручка від реалізації продукції залежить також від перехідних залишків готової продукції й товарів відвантажених. Тому необхідно перевірити обґрунтованість розмірів перехідних залишків, проаналізувати ритмічність випуску продукції, виконання договірних зобов'язань постачальниками, виконання зобов'язань по кооперованих поставках, причини відмов від акцепту за відвантаженою продукцією тощо.

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ЦЬОМУ НАПРЯМІ

При аналізі фінансового стану розглядаються всі сторони діяльності об'єднання (підприємства). Поганий фінансовий стан зумовлюється, як правило, недовіком власних оборотних коштів й утворенням наднормативних товарно-матеріальних цінностей, іммобілізацією оборотних коштів у дебіторську заборгованість, у надпланові капітальні вкладення й капітальний ремонт. Погіршують фінансовий стан невиконання плану реалізації продукції, подорожчання собівартості, сплата штрафів, пені, втрати від браку, несвоєчасне надходження платежів від покупців.

Зазначені недоліки призводять до недоїмок по платежах у бюджет, простроченої заборгованості по банківських позиках і рахунках постачальників, тому вони повинні бути проаналізовані на основі даних бухгалтерського балансу й відповідних додатків до нього з метою усунення негативних явищ у господарсько-фінансовій діяльності харчових об'єднань (підприємств).

При аналізі фінансового стану насамперед визначається забезпеченість власними оборотними коштами.

Варто мати на увазі, що при визначенні дійсної забезпеченості власними оборотними коштами харчових об'єднань (підприємств) необхідно в балансові дані внести ряд уточнень, викликаних змінами в стані оборотних коштів після складання звіту. До таких змін відносяться: перерахунок по даних звіту платежів із прибутку виходячи з фактичного одержання прибутку і його розподілу; суми недовнесків або переплати по платежах із прибутку в бюджет; зміни відрахувань у фонди економічного стимулювання й ін. Якщо при аналізі стану власних оборотних коштів буде виявлений їх недолік, необхідно з'ясувати причини його виникнення.

Стабільність фінансового стану харчових об'єднань (підприємств) багато в чому залежить від використання в обороті короткострокового банківського кредиту. Тут необхідно встановити, чи повністю підприємство використало можливості на одержання кредиту. Чи забезпечені кредити та чи можливе їх вчасне повернення.

Література:

1. Гевко О.Б., Шведа Н.М. Стратегічне управління: Навчальний посібник. Для студентів усіх форм навчання напрям "Менеджмент" / О.Б. Гевко, Н.М. Шведа. — Тернопіль ФОП Паляниця В.А., 2016. — 152 с.
2. Василенко В.О. Стратегічне управління: навч. посіб. / В.О. Василенко, Т. І. Ткаченко. — К.: ЦУЛ, 2003. — 396 с.
3. Немцов В.Д. Стратегічний менеджмент / В.Д. Немцов, Л.Є. Довгань. — К.: ДП "Експрес-Поліграф", 2001. — 560 с.
4. Облік сільськогосподарської діяльності: навчальний посібник / [За ред. Жука В.М.]. — К.: Видавництво ТОВ "Юр-Агро-Веста", 2007. — 368 с.
5. Лагодієнко В.В. Деякі аспекти організаційно-фінансового забезпечення інноваційного розвитку агропромислового виробництва регіону / В.В. Лагодієнко // Фінансові механізми сталого економічного розвитку: [зб. наук. Праць ХІБМ]. — Харків: ХІБМ. — 2007. — С. 100—103.

References:

1. Gevko, O. B. and Shveda, N. M. (2016), *Stratehichne upravlinnia: Navchal'nyj posibnyk. Dlia studentiv usikh form navchannia napriamu "Menedzhment"*, [Strategic Management: Tutorial. For students of all forms of study "Management"], FOP Palyantsya V.A., Ternopil, Ukraine.
2. Vasilenko, V.O. (2003), *Stratehichne upravlinnia. Navch. Posib*, [Strategic management. Teaching Manual], TSUL, Kyiv, Ukraine.
3. Nemtsov, V.D. (2001), *Stratehichnyj menedzhment*, [Strategic Management], DP "Express-Polygraph", Kyiv, Ukraine.
4. Zhuk, V.M. (2007), *Oblik sil's'kohospodars'koi diial'nosti: Navchal'nyj posibnyk*, [Accounting for agricultural activity: A manual], Publishing House LLC "Yur-Agro-Vesta", Kyiv, Ukraine.
5. Lagodienko, V.V. (2007), "Some aspects of organizational and financial provision of innovative development of agro-industrial production in the region", *Financial Mechanisms of Sustainable Economic Development*, Kharkiv, pp. 100—103.

Стаття надійшла до редакції 26.02.2019 р.